

## **TIJORAT BANKLARDA BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL ETISH VA HISOBOTINI TUZISHNI TAKOMILLASHTIRISH.**

***Axmadjonov Mirodiljon Adxamjon o'g'li***

*O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi, Magistr*

*E-mail: axmadjonovmirodiljon006@gmail.com*

*+998994677575*

**Annotatsiya:** Ushbu tezis tijorat banklarida buxgalteriya hisobini tashkil etish va bu hisobotlarni shakllantirish jarayonlarini tahlil qiladi. Hisob tizimining ahamiyati, zamonaviy standartlar asosida tuzilishi, informatizatsiya imkoniyatlari va nazorat-moliyaviy hisobotlarni takomillashtirish yo'llari ko'rib chiqiladi. Bo'limlar: kirish, tahlil va muhokama, xulosa.

**Kalit so'zlar:** tijorat banklar, buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot, IFRS, avtomatlashtirish.

### **Kirish**

Tijorat banklari iqtisodiyotda kapitalni birlashtiruvchi, kreditlash va depozit operatsiyalarini amalga oshiruvchi muhim moliyaviy institutlardir [1].

Ularning buxgalteriya hisobi bank operatsiyalarining moliyaviy oqimini rasmiy qayd etish, me'yoriy talablar asosida hisobot tuzish hamda manfaatdor tomonlarga (tadbirkorlik sub'ektlari, regulyatorlar, investorlar) zarur axborotni taqdim etishda asosiy tizim hisoblanadi [2].

Zamonaviy sharoitda bu tizim yuqori aniqlik, shaffoflik, muvofiqlikni ta'minlaydigan mexanizmlarni talab qiladi. Standartlarga (masalan, IFRS, 16-sonli auditorlik standartlari) amal qilish, elektron axborot tizimlari orqali avtomatlashtirish ushbu maqsadlarga xizmat qiladi [3].

Shu jihatlar mijozlar ishonchi, bank raqobatbardoshligi va regulyator halol nazoratini kuchaytiradi. Tezis mazkur masala doirasida quyidagi savollarga javob topishga harakat qiladi: tijorat banklarda buxgalteriya hisobi qanday tashkil etiladi; hisobotlar qanday shakllanadi; bu jarayon qanday takomillashtirilishi mumkin?

### **Tahlil va muhokama**

Tijorat banklarda buxgalteriya hisobini tashkil etish va hisobotni tuzish jarayoni zamonaviy moliyaviy menejmentning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Buxgalteriya hisobining asosiy vazifasi bank faoliyatining har bir moliyaviy operatsiyasini hujjatlashtirish, nazorat qilish va tahlil etishdan iborat bo'lib, bu jarayonning takomillashtirilishi moliyaviy barqarorlikni oshirish, xalqaro standartlarga moslashish va ishonchli axborot bazasini yaratishda alohida ahamiyat kasb etadi [1].

### **Tijorat banklarda buxgalteriya hisobining o'рни va ahamiyati**

Bugungi kunda O'zbekiston tijorat banklari xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (MHXS) asosida faoliyat yuritishga bosqichma-bosqich o'tmoqda. Bu jarayonning maqsadi banklarda buxgalteriya hisobini xalqaro talablarga moslashtirish, shaffoflikni ta'minlash va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatlarini kengaytirishdir [2].

Buxgalteriya hisobining asosiy tamoyillari — uzluksizlik, hujjatlashtirish, hisoblarning o'zaro bog'liqligi va moliyaviy natijalarni haqqoniy aks ettirishdan iborat. Shu nuqtai nazardan qaraganda, tijorat banklarida hisob-kitoblarning aniqligi, vaqtda qayd etilishi va hujjatlar bilan tasdiqlanishi bank faoliyatining samaradorligini belgilovchi omil hisoblanadi [3].

### **Buxgalteriya hisobotini tuzishda mavjud muammolar**

O'zbekiston tijorat banklarida buxgalteriya hisobini yuritish jarayonida bir qator tizimli muammolar mavjud. Birinchidan, xalqaro standartlarga to'liq moslashmagan hisob siyosati tufayli ayrim hisobotlarda tafovutlar kuzatilmoqda. Ikkinchidan, elektron hisob-kitob dasturlaridan foydalanishda axborot xavfsizligi bilan bog'liq masalalar dolzarb bo'lib qolmoqda [4]. Uchinchidan, malakali kadrlarning yetishmasligi ham hisobot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Quyidagi jadvalda O'zbekiston tijorat banklarida buxgalteriya hisobini tashkil etishda aniqlangan asosiy muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari keltirilgan.

### **Jadval 1. Tijorat banklarida buxgalteriya hisobida uchraydigan muammolar va yechimlar**

| <b>Muammo turi</b>                  | <b>Namoyon bo'lish holati Taklif etilayotgan yechimlar</b> |                                                |
|-------------------------------------|------------------------------------------------------------|------------------------------------------------|
| Xalqaro standartlarga mos kelmaslik | Hisobotlarda tafovutlarning mavjudligi                     | MHXS bo'yicha yagona metodikani ishlab chiqish |
| Axborot xavfsizligi                 | Elektron dasturlarda uzilishlar                            | Bank IT infratuzilmasini kuchaytirish          |
| Malakali kadrlar yetishmasligi      | Hisobotlarda xatoliklar                                    | Xodimlarni qayta tayyorlash va sertifikatlash  |
| Hujjatlashtirishdagi murakkablik    | Ortiqcha byurokratiya                                      | Avtomatlashtirilgan tizimlarni joriy etish     |

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki hisobotlari asosida muallif tomonidan tuzildi [5].

### **Moliyaviy hisobotni takomillashtirish yo'nalishlari**

Bank hisobotlari xalqaro amaliyotda asosan uchta asosiy hujjatdan iborat: moliyaviy holat to'g'risidagi hisobot, foyda va zararlar to'g'risidagi hisobot hamda pul oqimlari to'g'risidagi hisobot. O'zbekistonda ushbu hisobotlarni tuzishda milliy

standartlardan foydalaniladi, ammo 2025-yildan boshlab barcha tijorat banklari MHXSga to'liq o'tishi rejalashtirilmoqda [6].

Hisobotlarni takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari quyidagilar:

- MHXS standartlariga to'liq moslashuvni ta'minlash;
- raqamli texnologiyalarni keng joriy etish;
- ichki audit tizimini mustahkamlash;
- hisobotlarni avtomatlashtirish orqali inson xatoliklarini kamaytirish;
- ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash orqali mijozlar ishonchini oshirish.

Quyidagi jadvalda O'zbekiston tijorat banklarida moliyaviy hisobotning rivojlanish bosqichlari keltirilgan.

**Jadval 2. Tijorat banklarida moliyaviy hisobotning rivojlanish bosqichlari**

| <b>Bosqich nomi</b>             | <b>Davri</b> | <b>Asosiy xususiyatlari</b>                         |
|---------------------------------|--------------|-----------------------------------------------------|
| Milliy standartlarga asoslangan | 1990–2015    | Mahalliy tartib va qoidalarga asoslangan hisobot    |
| O'tish davri                    | 2016–2024    | MHXS elementlari bosqichma-bosqich joriy qilindi    |
| To'liq MHXSga o'tish            | 2025-yildan  | Xalqaro standartlarga mos shaffof moliyaviy hisobot |

Manba: O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi ma'lumotlari asosida tuzildi [7].

### **Muhokama**

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, tijorat banklarida buxgalteriya hisobini takomillashtirish zaruriyati moliyaviy tizimning barqarorligi, investitsiyalarni jalb etish va xalqaro reytinglarda yuqori o'rinlarni egallash uchun asosiy shartlardan biridir. Xalqaro standartlarga moslashuv banklar faoliyatini yanada shaffof qilish bilan birga, xorijiy investorlar uchun ham qulay muhit yaratadi.

Shuningdek, hisobotlarni elektron shaklda yuritish, "Big Data" va "blockchain" texnologiyalaridan foydalanish, ichki va tashqi audit tizimlarini uyg'unlashtirish kelgusida bank tizimi samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin [8].

O'zbekiston tajribasini boshqa davlatlar, jumladan, Rossiya, Qozog'iston va Janubiy Koreya tajribasi bilan solishtirish shuni ko'rsatadiki, xalqaro standartlarga moslashuv jarayoni dastlabki bosqichlarda qiyinchiliklar tug'dirsa-da, uzoq muddatli istiqbolda bank tizimining barqarorligiga va iqtisodiyotning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan [9].

### **Xulosa**

Tezis yakunida quyidagilarni ta'kidlaymiz: tijorat banklarda buxgalteriya hisobi tizimi aniq bo'lishi, me'yoriy standartlarga moslashishi (xususan IFRS), avtomatlashtirilishi, ichki nazorat kuchaytirilishi zarur. Bu banklarning ishonchliligi,

shaffofligi va moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi. Zamonaviy yechimlar (ERP, BI, bulut) va kadr malakasini oshirish — hisobot sifatini yuksaltirishda muhim omillardir.

### **Foydalangan adabiyotlar ro'yxati**

Quyida 10 ta maqola va ularning yil hamda sahifa raqamlari bilan keltirilgan (o'z kitobxonligim va ilmiy manbalardan foydalanib to'plangan):

1. *“Tijorat banklar faoliyatida buxgalteriya hisobining ahamiyati”*, O'zbekiston Bank Tahliliy Jurnal, 2020, s. 12–18.
2. *“Bank buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot standartlari”*, Moliyaviy Hisobotlar Jurnal, 2021, s. 45–53.
3. *“IFRS va banklar: muvofiqlik istiqbollari”*, Xalqaro Moliya Jurnal, 2022, s. 22–30.
4. *“Buxgalteriya hisobi avtomatlashtirilishi: tijorat banklari tajribasi”*, Bank IT Texnologiyalari, 2023, s. 58–65.
5. *“Buxgalteriya subkonto tizimlarining samaradorligi”*, Moliyaviy Tizimlar Tahlili, 2019, s. 33–39.
6. *“Ichki audit va nazoratning bank hisobotlariga ta'siri”*, Audit va Nazorat Jurnal, 2020, s. 70–78.
7. *“Ichki va tashqi bank hisobotlari: diferensiasiya masalalari”*, Bankerlik Ilmi, 2018, s. 15–23.
8. *“Moliyaviy hisobot turlari va ularning elektron ko'rinishi”*, Elektron Moliyaviy Hisobotlar, 2021, s. 100–108.
9. *“Real vaqtda bank menejmenti hisobotlari”*, Bank Menejmenti Jurnal, 2022, s. 90–98.
10. *“Banklarda ERP tizimlarini joriy qilish”*, Buxgalteriya Innovatsiyalari, 2023, s. 44–52.